

je się w dydaktyce uniwersyteckiej jako obligatoryjny składnik erudycyjnego wyposażenia studentów filologii polskiej) i propozycje analiz konkretnych tekstów poetyckich (zob. studium pt. *W kręgu stylowym Bogurodzicy: O, wszęgo świata wszętek lud*). Ostatnie z wymienionych studiów ma własną poetykę i dramaturgię, nie da się więc ani streścić, ani w żaden inny rozsądny sposób zrekapitulować. Trzeba je po prostu przeczytać poddając się urokowi planu treści i planu wyrażania. Analogiczną uwagę odnieść można do całego tomu, którego lekturę polecam nie tylko osobom zainteresowanym problematyką stylistyczną, lecz wszystkim, którzy cenią słowo piękne i mądre.

Literatura

Skubalanka T., 1995, *O stylu poetyckim i innych stylach języka*, Lublin.

Wojtak M., 1997, *Badania nad językiem i stylem polskiego dramatu (cz. II) – dramat powojenny*, "Stylistyka" VI.

MARIA WOJTAK

KATEGORIE PRAGMATYCZNE W TEKŚCIE LITERACKIM. WSTĘP DO STYLISTYKI PRAGMATYCZNEJ, pod red. E. Sławkowej (brak miejsca i roku wydania), 186 s.

Opracowana przez badaczy z Uniwersytetu Śląskiego propozycja zastosowania kategorii pragmatycznych w stylistycznej analizie utworów literackich powinna się stać cenną inspiracją dla stylistyków pragnących swoim badaniom nadać nową formę. Nikogo, kto zajmuje się analizami stylistycznymi, prowadzonymi z lingwistycznego punktu widzenia, nie trzeba przekonywać, że istnieje pilna potrzeba zmiany paradygmatu, a więc szukania (i znalezienia!) "nowych horyzontów metodologicznych dla zagrożonej w swej autonomii współczesnej stylistyki" (s. 5). Spróbujmy zatem pokazać najważniejsze efekty poszukiwań badawczych i propozycji metodologicznych zawartych w omawianej książce. Znajdujemy w niej bowiem zarówno próby nowego spojrzenia na znane i od dawna penetrowane obszary badawcze, jak i próby poszukiwania nowych przestrzeni, horyzontów, a także reinterpretację znanych pojęć.

Już pierwsze studium, opracowane przez Ewę Sławkową zawiera nową definicję stylu, który autorka traktuje jako funkcję poszczególnych kategorii pra-

gmatycznych, sytuując swoją eksplikację wśród prób zintegrowanego i wieloaspektowego postrzegania pojęcia, które od dawna stanowi podstawowy składnik aparatu pojęciowego stylistyki. Styl jawi się w świetle rozważań badaczki jako kategoria podmiotowa i komunikacyjna, co jest o tyle ważne, że postulat upodmiotowienia kategorii stylu pojawiał się ostatnio w licznych pracach, zmierzających do popchnięcia stylistyki na nowe tory. Jest to także kategoria złożona i dynamiczna, gdyż krystalizuje się w dialogu z innymi stylami i tekstami (gatunkami) (s. 10). W jej charakterystyce trzeba więc uwzględnić perspektywę pragmatyczną.

Jakie zagadnienia obejmuje, zgodnie z propozycją Ewy Sławkowej, perspektywa pragmatyczna w badaniach nad stylem tekstów literackich? Badaczka dostrzega przede wszystkim potrzebę wprowadzenia aspektu komunikacyjnego z uwzględnieniem osobliwości komunikacji literackiej (s. 11). Potraktowawszy dzieło literackie jako wypowiedź wielowypowiedziową (za A. Okopień-Sławińską), można włączyć w obszar dociekań całą gamę interesujących zagadnień – w tym problematykę związaną z funkcjonowaniem aktów mowy i gatunków wypowiedzi (s. 11). Już w tym miejscu postulowałabym jednak, by pamiętać o dwu zasadniczych płaszczyznach komunikacji literackiej – komunikacji zewnątrztekstowej i komunikacji wewnątrztekstowej. Bez tego podziału, utrwalonego przecież w badaniach nad komunikacją literacką, nie da się widzieć jasno kategorii, które rozważa autorka w dalszych partiach rozprawy. Tylko wtedy będzie możliwy precyzyjny opis kategorii podmiotu, a także wykonanie innych zadań badawczych, jakie postuluje Ewa Sławkowa. Zadaniem analiz stylistycznych w ujęciu autorki jest bowiem nie tylko sformułowanie odpowiedzi na pytanie - jak literatura “naśladuje” sposób mówienia postaci, ale także - jaki rodzaj językowej interakcji wytwarza się pomiędzy różnymi kreacjami instancji mówiących i jakie znaczenie dla pragmatycznego ujęcia kategorii podmiotu mają liczne w literaturze współczesnej sytuacje destrukcji podmiotu. Godzi się wspomnieć, że niektóre z tych zagadnień były podejmowane w odniesieniu do dramatu, a rezultaty badań pozwalają na widzenie wspomnianej problematyki jako ważnej, inspirującej i poznawczo nośnej.

Wśród zadań stylistyki, uwzględniającej w analizach kategorie pragmatyczne, umieszcza autorka także badania nad zakresem polifoniczności wypowiedzi i roli polifonii w kształtowaniu stylu. Spełnienie wymienionych postulatów pozwoli stylistyce sytuować się w ramach lingwistyki “integralnej” – konkluduje badaczka.

Wszystkie omówione wątki znajdują rozwinięcie i twórcze dopełnienie w kolejnych artykułach, poświęconych monograficznym rozważaniom nad pojedy-

czymi kategoriami pragmatycznymi, które znajdują odbicie w stylistyce utworu literackiego. Charakter bardziej ogólny ma jeszcze tylko artykuł Małgorzaty Kity, poświęcony rozważaniom nad pojęciem komunikacji językowej i pojęciami pokrewnymi. Zaproponowane przez autorkę uporządkowanie pojęć i terminów powinno wydatnie pomóc w charakterystyce różnych aspektów komunikacji literackiej. Dodam przy okazji, że interakcyjny model komunikacji sprawdza się w badaniach nad zrytualizowaną komunikacją literacką (por. Wojtak 1998a, 103-115), może jednak także znaleźć zastosowanie w charakterystyce innych typów komunikacji – od mimetycznej po parodystyczną. Uporządkowanie pojęć i wprowadzenie określonego modelu komunikacji może więc nadać analizom stylistycznym niezbędną dynamikę i podnieść wydatnie ich poziom.

Serię opracowań szczegółowych otwiera obszerna i wielowątkowa rozprawa Bożeny Witosz poświęcona kategorii podmiotu. Nie sposób przedstawić w krótkim omówieniu wszystkich zagadnień, które są przedmiotem rozważań autorki. Wyeksponuję więc te wątki, które postrzegam jako szczególnie ważne dla opisu stylu dzieła literackiego: 1) relacje między modelem komunikacji literackiej a praktyką literacką, co pozwala widzieć w nowym świetle konwencję i próby jej przełamania; 2) zagadnienie statusu podmiotu czy raczej podmiotów w dziele literackim i wpływ stosownych układów na kształt komunikacji wewnętrztekstowej; 3) różnice w sposobie postrzegania podmiotu przez określone orientacje badawcze w humanistyce; 4) próby poszukiwania takiej koncepcji podmiotu, która pozwoliłaby w sposób operatywny przedstawiać problematykę stylistyczną.

Podmiot mówiący jest przez badaczkę postrzegany jako kategoria językowa i tekstowa. Autorka zwraca też uwagę na decentralizację kategorii podmiotu i skutki tego zjawiska w tekście. Postrzeganie podmiotu w perspektywie stylistycznej pozwala – konkluduje autorka – na przedstawienie światopoglądu postaci, czyli sposobu postrzegania przez nią świata, określania własnego miejsca w tym świecie, a więc na “pełny opis podmiotu jako osoby ludzkiej” (s. 76).

Dopełnieniem opracowania Bożeny Witosz jest studium Krystyny Zabierowskiej eksponujące socjolingwistyczne uwarunkowania podmiotu. Nie jest to, jak wiadomo, problematyka nowa. Autorka skupia się jednak na zagadnieniach, które nie zostały wyczerpująco oświetlone, omawiając przede wszystkim problem niemożliwości porozumienia się bohaterów, operujących różnymi kodami, zdeterminowanymi społecznie. Niemożność porozumienia oznacza jednak także dezintegrację świata - i ten wątek trzeba wyeksponować jako nową perspektywę badań. Istotnym novum jest ponadto pojęcie empatii socjolingwistycznej,

pozwalające społeczne uwarunkowania zachowań językowych podmiotu widzieć w perspektywie interakcyjnej.

Odrębną perspektywę w charakterystyce podmiotu i jego komunikacyjnych zachowań przedstawia artykuł Jana Grzeni. Skupiając uwagę na zjawisku wielopodmiotowości w utworze literackim, autor przedstawia niezwykle precyzyjnie związane z nim zjawisko wielogłosowości. Porządkuje pojęcia i terminy, a także pokazuje skutki wielojęzykowości dla stylu utworu poetyckiego. Zmianę perspektywy w postrzeganiu podmiotu i pokazywaniu jego złożoności przynosi rozprawa Ewy Jędrzejko, dotycząca zagadnienia modalności, a więc szeroko rozumianej postawy podmiotu. Rozprawa ma niezbywalną wartość teoretyczną, gdyż nie tylko zbiera i porządkuje dotychczasowe ustalenia lingwistów, ale przedstawia także stanowisko autorki, która uznaje modalność za "makrokategorię dyskursywną" (szczegóły na s. 139), w drugiej części zaś przedstawia kategorie modalne stylistyki pragmatycznej i ich funkcję w tekstach literackich.

Omówienie kolejnych kategorii pragmatycznych ważnych dla opisu stylu utworu literackiego, a więc kategorii czasu i przestrzeni przynosi erudycyjne, ale odwołujące się też do praktyki literackiej, studium Romualdy Piętkowej.

Cały tom trzeba potraktować jako ważny głos w dyskusji nad zmianą horyzontów badawczych stylistyki zorientowanej lingwistycznie. Autorzy nazywają ją stylistyką pragmatyczną, wydaje się jednak, że na obecnym etapie dociekań i prób ustalania relacji między stylistyką i pragmatyką bezpieczniej byłoby mówić o nurcie stylistyki pragmatycznej. Powodów jest kilka. Ślącscy badacze skupiają się na charakterystyce tekstów literackich, co sprawia, że ich dociekania można uznać za komplementarne w stosunku do tych odłamów stylistyki pragmatycznej, które uczyniły przedmiotem swoich badań teksty użytkowe (omawiam te zagadnienia w oddzielnym opracowaniu, odsyłając do literatury – por. Wojtak 1998b, 369-377). Brak w ich studiach bezpośrednich nawiązań do stylistyki pragmatycznej w wydaniu niemieckim, czego nie należy uznawać za uchybienie – przeciwnie, ów "brak" udało się przerobić w główną zaletę, gdyż, zmieniawszy przedmiot badań oraz perspektywę opisu, autorzy omawianych tu rozpraw wskazali nową drogę i udowodnili, że pragmatyczne ujęcie stylistyki tekstu literackiego jest możliwe i poznawczo bardzo owocne. Adaptacja perspektywy (w tym metod i aparatu pojęciowego) wypracowanej w badaniach tekstów użytkowych zwęziłaby zakres badań do problematyki wielogłosowości literatury (zob. Wojtak 1998b, 372).

Omawiana książka może być uznana za pierwszy etap tworzenia cennego nurtu w stylistyce pragmatycznej. Przedmiotem badań są tu utwory literackie, a raczej ich styl, postrzegany jako wypadkowa dynamicznych oddziaływań wzaje-

mnych kilku istotnych kategorii pragmatycznych - nadawcy, odbiorcy, czasu i przestrzeni. Punktem wyjścia analiz jest pojęcie komunikacji literackiej w jej interakcyjnym ujęciu, co umożliwia postrzeganie składników komunikacji jako kategorii relacyjnych i dynamicznych. Wyeksponowanie kategorii podmiotu pozwala zaś ujmować styl nie jako właściwość tekstu, lecz jako własność (w znaczeniu przedmiot posiadania) podmiotu jawiącego się w wypowiedziach jako osoba.

Książkę uznaję za wyjątkowo inspirującą, pobudzającą do poszukiwań nowych dróg badawczych. Jest to także opracowanie porządkujące skomplikowaną problematykę wyznaczników stylu wypowiedzi literackiej. Zawiera ponadto przykłady wzorcowych analiz stylistycznych, opartych na mocnym teoretycznym gruncie, a przy tym subtelnym i wieloaspektowym.

Literatura

Wojtak M., 1998a, *Słowo w zrytualizowanej komunikacji literackiej na przykładzie dramatu socrealistycznego*. – *Słowo i czas*, red. S. Gajda, A. Pietryga, Opole.

Wojtak M., 1998b, *Stylistyka a pragmatyka – stan i perspektywy w stylistyce polskiej*, “Stylistyka” VII, Opole.

MARIA WOJTAK

ЛЕСЯ СТАВИЦЬКА, ЕСТЕТИКА СЛОВА В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ (10-30 pp. XX ст.), Київ: “Правда Ярославіча”, 2000, 156 с.

У монографії висвітлюються лінгвософські та лінгвоестетичні аспекти теорії поетичної мови, особливості еволюції образного словника поезії 10-30 років XX століття. Автор здійснює системно-типологічний аналіз віршованої мови українського символізму, поезії “Розстріляного Ренесансу” 20-х років, підрадянської, західно-української та емігрантської поезії 30-х років.

Перші три десятиліття XX століття – складний і цікавий період в історії української духовної культури та літератури. За цей порівняно невеликий час відбулись важливі події у суспільно-політичному бутті нації, а також активні стилетворчі процеси внутрішнього саморозвитку художньої літератури, що й викликає саме філологічне зацікавлення